

ZBORNİK O PRIKLJUČENJU ISTRE JUGOSLAVIJI

Mjeseca rujna 1968. u Istri je proslavljena 25-godišnjica tzv. Pazinskih odluka o priključenju Istre Hrvatskoj i Jugoslaviji.

Nakon kapitulacije Italije 8. rujna 1943. u Istri je izbio oružani ustanak kojim su uklonjeni ostaci fašističke vlasti i uspostavljena vlast NOO-a, a 25. i 26. rujna, na sastanku predstavnika svih slojeva stanovništva — Hrvata i Talijana — u Pazinu, kad je Okružni NOO za Istru dobio naziv Pokrajinski NOO za Istru, potvrđena je, pored ostalih, odluka NOO-a za Istru od 13. rujna 1943. o priključenju Istre Hrvatskoj.

U povodu toga jubileja Sjeverojadranski institut JAZU u Rijeci objavio je knjigu pod naslovom: »Priključenje Istre Jugoslaviji 1943—1968«, u redakciji F. Čulinovića, Vj. Bratulića i V. Antića.

Urednici su objavili u istoj knjizi svaki po jednu raspravu, sa sažecima na francuskom jeziku, i to: Vj. Bratulić, Međunacionalni odnosi i razvitak socijalističkog pokreta u Istri; V. Antić, Uključivanje Istre u NOP Hrvatske i priključenje domovini, i F. Čulinović, Državnopravno značenje odluka o priključenju Istre Hrvatskoj odnosno Jugoslaviji.

Vj. Bratulić je u svojoj raspravi dao pregled razvitka međunacionalnih i klasnih odnosa te njihove karakteristike kao i pregled socijalističkog i nacionalno-revolucionarnog pokreta do 1941, a zatim se osvrnuo na periodizaciju povijesti Italije između dva rata i na prilike u Istri u tom razdoblju.

Dok je nacionalna svijest kod Hrvata i Slovenaca, ističe on, bila vezana za nekoliko faktora tradicionalnog karaktera (oni su pretežno seljaci i stalno gaje svoj folklor i dr.), pa je došla do jačeg izražaja kad se pokušalo da se njihove materijalne i duhovne vrednote unište, nosilac talijanske nacionalne svijesti bili su buržoazija i veleposjednici. Međutim, talijansko poljoprivredno stanovništvo ne prilazi odmah i bezrezervno talijanskom nacionalnom pokretu.

Inicijativa za organizirano nastupanje talijanskog, a zatim i hrvatskog i slovenskog nacionalnog pokreta došla je iz Trsta. Ondje je osnovano političko društvo »Edinost«, koje je kasnije svoju djelatnost proširilo i na Istru, a Talijani su 1883. osnovali društvo »Società politica istriana«, s ciljem »održavanja fronta protiv nametljive slavenske propagande«.

Hrvati i Slovenci nastupali su u političkim akcijama jedinstveno pod imenom »Hrvatsko-slovenska narodna stranka«, čiji je organ postala »Naša sloga« (1870), a Talijani pod imenom »Talijanska liberalna stranka«. Dok je prva, ističe B., ostajala na principu ravnopravnosti naroda i bila za suradnju s Talijanima, druga je vodila nepomirljivu borbu protiv socijalističkog pokreta i isključivala svaku drugu nacionalnost, te je na toj osnovi izradila i svoj iredentistički program za pripojenje Istre Italiji. No — B. nije spomenuo da je protiv socijalističkog pokreta bila i Hrvatsko-slovenska narodna stranka.

Socijalistički pokret, nastavlja B., prodire u Istru također iz Trsta. Prve vijesti potječu iz 1883, kad je otkrivena i osuđena grupa iz tajnog društva »Revolucionarni socijalistički klub za Trst i Istru« (Circolo socialista rivoluzionario per Trieste e l'Istria). Početke bi, smatram, trebalo tražiti još prije i to u radničkim pripomoćnim

društvima. O tome je kraće informirao I. B e u c, »Radnički pokret i socijalna demokracija u Istri do 1918«, na simpoziju u povodu »Pregleda historije SKJ« (Putovi revolucije 3—4, 1964, 164—171). Bratulić se, začudo, uopće ne osvrće na taj prilog.

Daljnji razvoj socijalističkog pokreta, nastavlja B., očituje se u stvaranju socijalističke sekcije u Puli 1898, čije je glasilo bio list »Il Proletario«, te u osnivanju ogranka Jugoslavenske socijal-demokratske stranke Slovenije 1907, a 1910. su istarski socijalisti, zajedno sa dalmatinskim, pokrenuli zajedničko glasilo »Glas radnog naroda«.

Mada se socijalistički program, navodi B., zasnivao na principima Internacionale, socijalistički pokret u Istri nije ostao imun od nacionalističkih utjecaja, što dovodi do podvajanja u njegovim redovima. Struja vjerna principima internacionalizma gradila je most jedinstva između Talijana, Hrvata i Slovenaca; jedan od najpoznatijih pobornika toga jedinstva bila je priznata socijalistkinja i kasnije komunistkinja Giuseppina Martinuzzi.

Nacionalne i klasne suprotnosti, ističe B., jače se zaoštravaju za vrijeme talijanske i pogotovu fašističke vlasti u Istri. Bivši predstavnici »Talijanske liberalne stranke« osnivaju »Talijanski nacionalni blok«, koji je pao pod utjecaj fašista. Hrvatske i slovenske građanske stranke nastupaju pod imenom »Jugoslavenska narodna stranka«, čiji je program imao nacionalno-obrambeni karakter. U isto vrijeme i socijalisti traže rješenje u ujedinjavanju snaga protiv blokova buržoaskih stranaka. Njihov pokret doživljava težak udarac rascjepom 1921, kad se odvojilo lijevo krilo koje je osnovalo KPI.

U razdoblju potpune fašističke diktature (1926—41), nastavlja B., međusobni odnosi političkih stranaka dobivaju novu sadržinu. Tada je zabranjen rad svim strankama koje nisu podržavale fašistički režim, među njima KPI, Socijalističkoj i nekim građanskim strankama. Time je bio likvidiran period tzv. buržoasko-parlamentarne demokracije. Rezultat je toga bilo stvaranje širokog antifašističkog fronta koji je djelovao kao Antifašistička koncentracija u Francuskoj, a odvojeno od ove koncentracije djelovala je neko vrijeme KPI, također u inozemstvu, ali i ilegalno u zemlji.

U okolnostima ukidanja građanskih sloboda, pojačanog ugnjetavanja Hrvata i Slovenaca te bezobzirne eksploatacije radničke klase bez obzira na nacionalnost, ističe B., razvio se nacionalno-revolucionarni pokret Hrvata i Talijana te aktivnost ilegalnih organizacija KPI. Nacionalno-revolucionarni pokret Hrvata i Slovenaca dolazio je do izražaja naročito za postojanja ilegalnih omladinskih organizacija »TIGR« (Trst, Istra, Gorica, Rijeka) sa sjedištem u Gorici i »Borba« sa sjedištem u Trstu, koje su svoje čelije imale i u Istri. One su svoj zadatak vezale za borbu protiv fašizma i za priključenje tih krajeva Jugoslaviji. Članovi organizacije nisu mogli biti Talijani. Ilegalne, pak, organizacije KPI djelovale su na internacionalističkim principima i u njima su učestvovali Talijani jednako kao i Hrvati i Slovenci. Kasnije je KPI, u kontaktima s KPJ, priznala aktivnost nacionalno-revolucionarnog pokreta i prihvatila princip samoopredjeljenja do otcjepljenja od talijanske države.

Fašističke su vlasti poduzimale protiv antifašističkog pokreta stalne akcije preko tajne policije (OVRA). Gotovo svi uhapšeni završavali su pred Specijalnim tribunalom, koji im je izricao vrlo oštre, pa i smrtno kazne (prvi je u Istri osuđen na smrt Vladimir Gortan). Autor se osvrnuo i na rad istarske emigracije u Jugoslaviji okupljene oko svojih društava. Osobitu pažnju obratio je zagrebačkoj emigraciji, u kojoj se i sam nalazio. Tu je, zahvaljujući mladim radnicima i mlađoj inteligenciji, vrlo rano došlo do lijevog strujanja i prihvaćanja linije KPJ.

Na kraju se B. zadržao na »periodizaciji historije Italije između dva rata i položaju u Istri u tom razdoblju«. Istakao je činjenicu da je Istra između dva rata prošla kroz četiri odvojena historijska razdoblja ili etape i to: 1. razdoblje talijanske vojne okupacije od 1918. do Rapallskog ugovora u studenom 1920; 2. razdoblje

buržoasko-parlamentarne demokracije od Rapallskog ugovora do stupanja na vlast fašističke stranke u listopadu 1922; 3. prelazno razdoblje buržoasko-parlamentarne demokracije do fašističke diktature (od 1922. do studenog 1926) i 4. razdoblje fašističke diktature. Nasuprot tome, talijanski historičari zadovoljavaju se konstatacijom da je u buržoasko-parlamentarnom sistemu došlo do promjene preuzimanjem vlasti od strane fašista.

Bratulić se dosta kritički služi domaćim i talijanskim publikacijama. Dio tog materijala objavio je već u nekim drugim publikacijama (vjerojatno je i ovaj prilog samo izvod iz njegove najavljene monografije o Julijskoj Krajini). No, i pored toga, opažamo ovdje novi tretman činjenica. B. se doduše nije upuštao u dublje razmatranje nekih pojava koje bi također trebalo, radi sagledavanja cjeline, studiozno proučiti; vjerojatno mu to nije ni bio cilj. Svakako bi trebalo više reći o ulozi nacionalne svijesti unutar socijalističkog pokreta i unutar KPI, tj. da li je ta svijest u njima uopće dolazila do izražaja i koliko. Prikazujući ulogu KPI u borbi protiv fašizma, svakako bi trebalo više reći o antifašističkom pokretu uopće i o frakcijama unutar socijalističke stranke. Uza sve to dobili smo ovim radom kraću sintezu o zbivanjima u nacionalnom i klasnom pokretu u Istri, pa će postavke i činjenice izložene u njemu nesumnjivo poslužiti kao podloga za daljnja istraživanja i zaključke.

V. Antić, nije svojim prilogom, na žalost, pridonio boljem sagledavanju historijskih događaja u Istri za vrijeme II svjetskog rata i narodne revolucije niti je dovoljno kritički postupao s argumentima koje iznosi.

Odmah u početku pokušava utvrditi karakteristike teškog položaja u kojem se Istra poslije sloma Jugoslavije 1941. našla. Istra je, kaže A., »u toku više od dva decenija [...] svoje poglede upućivala Hrvatskoj i Jugoslaviji«, a kad je ova kapitulirala, »Istra je izgubila oslonac i orijentaciju« — iako se, kako A. navodi u bilješci, režimi stare Jugoslavije nisu mnogo za nju brinuli. Pored toga, »opijena pobjedom«, Italija se »smatra sada u Istri učvršćenijom«, što pogoršava položaj Hrvata i Slovenaca a njihov otpor protiv fašizma čini težim. Još više je taj položaj otežavala pojačana rapallska granica, čime je Istra bila još više izolirana od susjednih krajeva u Hrvatskoj i »još više prepuštena sama sebi«. Tada još Istra nije mogla računati na neke subjektivne snage, jer organizacije KPI nisu bile spremne organizirati oružani pokret.

Međutim, nastavlja A., »položaj Istre u okviru odnosa naroda porobljene Jugoslavije u cjelini prema fašističkoj Italiji kao agresoru [...] postaje perspektivno povoljniji«. Istra nije bila potpuno otuđena ni odnarođena ni pokorena, te se, kad je započeo oružani ustanak u Jugoslaviji, napose u Hrvatskoj, pokazala spremnom »za borbu protiv fašizma u novim prilikama«. Položaj Istre postaje povoljniji, tvrdi A., i zbog činjenice da je Italija pomakla rapallsku granicu okupacijom novih teritorija, te se »pitanje oslobodenja Hrvatskog Primorja i Gorskog Kotara [...] odmah povezuje s pitanjem oslobodenja Istre«.

Stav KPJ prema Istri, kaže A., bio je jasan i ispoljen je u zajedničkim izjavama KPI i KPJ, a kasnije i KP Austrije, kad je istaknuto načelo samoopredjeljenja, iako se Istra odnosno istarski Hrvati u njima ne spominju. Taj stav postao je još jasniji kad je 1941. KPH dobila zadatak »da organizira široke mase radnika i seljaka u borbi za istinsku nezavisnost hrvatskog naroda protiv svih uzurpatora i okupatora«, koji se zadatak, tvrdi A., odnosio i na Istru.

Istra je, nastavlja A., zajedno s Hrvatskim Primorjem i Gorskim Kotarom smatrana već 1941. ustaničkim područjem. Letak »U borbu«, objavljen na Sušaku u srpnju 1941, spominje — tvrdi on — i Istru. O uključivanju Istre u NOP Hrvatske vodio je računa Okružni komitet KPH za Hrvatsko Primorje, koji je usmjeravao akciju oko osnivanja organizacija KPH i okupljanja antifašista. Posebnu zaslugu za pokretanje NOP-a u Istri ima istarska emigracija, čiji su se članovi KPH opredijelili za NOP. Pokret se najprije razbuktao na Kastavštini, dok je u Istri išlo nešto sporije. Radi

lakšeg povezivanja Istre s NOP-om, novoosnovani V bataljon V operativne zone (1942) imao je specijalni zadatak da prodre u Istru. Iz tog bataljona izdvojena je 5. četa, koja se u kolovozu 1942. prebacila u Istru i ondje djelovala sve do početka prosinca iste godine, kad se razila zbog talijanske ofenzive.

Potkraj 1942. i na početku 1943. prilike u Istri te mogućnost kapitulacije Italije upućivale su na odluku da se Istra osamostali. U tu svrhu, u prvoj polovini ožujka 1943, osnovano je Partijsko rukovodstvo za Istru, pokrenuta je hrvatska i talijanska štampa, osnovani su NOO-i itd.

U času kapitulacije Italije, prema Antiću, Istra je u sasvim specifičnom položaju. Ona je »s jedne strane tada još sastavni dio fašističke Italije s cjelokupnim njenim aparatom [...], a s druge strane Istra je već toliko uključena u NOP Hrvatske [...] da je faktično sastavni dio Hrvatske«. Odmah po objavljenoj kapitulaciji Italije izbio je oružani ustanak, izvršeno razoružanje talijanske vojske i uspostavljena vlast NOO-a. Vrhunac rujanskog pokreta 1943. bilo je proglašenje priključenja Istre Hrvatskoj (13. IX), što je svečano potvrdio Pokrajinski NOO za Istru u Pazinu 25. IX.

Od rujna 1943. pa do kraja rata, bez obzira na njemačku ofenzivu u listopadu iste godine, uspješno su djelovali organi narodne vlasti, organizacije i rukovodstva KPH, vojne jedinice, vojne komande i vojnopozadinske ustanove. Istra je preko zastupnika sudjelovala u radu ZAVNOH-a, a da bi se afirmirala »u zajedničkoj oružanoj borbi naroda Jugoslavije«, osnovala je vlastite partizanske jedinice. Te su jedinice 1944. prerasle u 43. istarsku diviziju, koja je pretežno boravila i borila se, zbog specifičnih uvjeta u Istri, u Gorskom Kotaru. No, veza organa vlasti i drugih ustanova s najvećom istarskom vojnom jedinicom bila je stalna i čvrsta. Jedinice 43. istarske divizije, uključene u sastav IV jugoslavenske armije, sudjelovale su u završnim operacijama za oslobođenje Gorskog Kotara, Istre i Slovenskog Primorja.

Oslobođenjem Istre oružana borba je prestala. Predstojala je politička i diplomatska borba, koja je kompromisno riješena dijelom potpisivanjem mirovnog ugovora s Italijom u Parizu 1947, a dijelom potpisivanjem tzv. Londonskog memoranduma 1954.

Antić je nesumnjivo jedan od najboljih poznavalaca NOP-a i NOB-e u Istri. Među prvima se počeo znanstveno baviti tom problematikom i s teozom je o njoj i doktorirao. Međutim, ovim svojim radom nije pridonio ništa nova a pojedine probleme nije ni razradio do kraja. Mnogo dublje i s više kritičnosti trebalo bi pristupiti obradi djelovanja KPI u Istri koja je bila sastavni dio Italije. Mnogo objektivnije trebalo bi ispitati direktnu ulogu KPJ odnosno KPH u uključivanju Istre u NOP i to bez Kastavštine i krajeva uz rapalsku granicu.

Nemoguće je u sažetom prikazu obratiti pažnju na sve sumnjive argumente u ovoj raspravi. Želim skrenuti pažnju samo na neke najizrazitije. Ono što se, npr., odnosi na KP Slovenije ne može se »drugim riječima opet odnositi i na KP Hrvatske«, odnosno ne može »to vrijediti i za Hrvate Istre, iako nije rečeno istim riječima«. Već naprijed spomenuti letak »U borbu« iz 1941. trebao bi prema autoru, poslužiti kao dokaz za poziv Istri da stupi u NOP. No, ako bolje pročitamo njegov tekst (str. 133), primijetit ćemo da se u njemu Istra ne poziva u borbu nego da je stanje u njoj poslužilo za usporedbu: »Pogledajte što se dogodilo s hrvatskom Istrom [...] takvu sudbinu spremaju fašisti i nama [...]« Ukratko, gdje god se A. udaljuje od iznošenja podataka i ulazi u njihovu analizu nedostaje mu kritičnosti.

Svakako će biti potrebno dublje ući u pitanje pravodobnoga kvalitativnog i kvantitativnog uključivanja članova KPI, napose Talijana Istre, u NOP Jugoslavije. Isto tako trebalo bi se odnositi i prema angažiranim članovima KPH, osobito rukovodećim aktivistima zaduženim u Istri ili za Istru. Mnogo više trebalo bi učiniti za upoznavanje sredenosti unutar KPI u Istri, nacionalističkih karakteristika, stupnja denacionalizacije istarskih Hrvata, ekonomskog položaja Istre između dva rata i

neposredno pred rat itd. Još uvijek se mnogi zaključci zasnivaju na sjećanju učesnika, ponegdje i suviše obojenom subjektivizmom.

Nadajmo se da će Antić u svojim daljnjim radovima početi dalje od onoga što je dao u ovom prilogu. On je jedini objavio više većih radova o NOB-i u Istri, pa to od njega s pravom očekujemo.

F. Čulinović je u svojoj raspravi ukazao na neke pravno-političke i državno-pravne strane Pazinskih odluka. To što se Rujanske odluke 1943. ovdje prvi put tretiraju s državno-pravnog aspekta — već samo po sebi zavrđuje pažnju.

Proglas Okružnog NOO-a za Istru (13. IX 1943) i Izvršnog odbora Slovenske narodnoosvobodilne fronte (16. IX 1943) imao je karakter političkog manifesta tj. nije imao državno-pravni učinak, jer NOO nije imao državno-pravni status. Time, konstatira Č., ne umanjuje se njegova važnost, jer je on dao poticaj za očuvanje tekovina postignutih u ustaničkim danima. Političko značenje ima i Odluka ZAVNOH-a (20. IX 1943) o prihvatanju Odluke Okružnog NOO-a za Istru. Ni ZAVNOH još nije bio vrhovni organ državne vlasti za Hrvatsku. Međutim, kaže Č., on je djelovao kao faktična vlada, pa njegovoj odluci treba priznati državno-pravnu valjanost. S tim je u vezi i Proglas Pokrajinskog NOO-a za Istru u Pazinu 25. IX 1943.

Te su odluke dobile pravni učinak kad ih je sankcionirao AVNOJ (30. XI 1943) kao najviši organ vlasti DFJ, čime je »utvrđen prestanak državne vlasti nad Istrom i ostalim spomenutim područjem, a ozakonjena vlast Nove Jugoslavije nad tim područjem«. No, odluke Okružnog NOO-a za Istru, ZAVNOH-a i Pokrajinskog NOO-a za Istru imale su pravni učinak od dana donošenja, a ne tek sankcioniranja (ex tunc, a ne ex nunc).

Međutim, i Odluka AVNOJ-a imala je samo interjugoslavensku pravnu valjanost, jer ona nije obvezivala i Italiju. Prema autorovu mišljenju nije za to ni bilo potrebno odobrenje i priznanje od strane Italije, jer je to bio revolucionarni čin u uvjetima NOB-e, uvjetovan jedino njenom pobjedom. Ipak, njome taj čin nije postao definitivni, jer je pitanje razgraničenja između Jugoslavije i Italije postalo međunarodni problem koji je rješavao saveznički forum. Pitanje razgraničenja regulirano je Pariškim mirovnim ugovorom 1947, osim spornog područja Trsta koje je pitanje riješeno Londonskim memorandumom 1954.

Na kraju rasprave autor je priložio tekst Ukaza o ratifikaciji ugovora o miru s Italijom.

U *drugom* dijelu knjige uvršteni su dokumentarni tekstovi podijeljeni na: 1. Poruke Istri 1941—43 (21 proglas i letak), 2. Oslobođenje Istre i priključenje Hrvatskoj 1943 (8 dokumenta), 3. Oslobođenje Slovenskog Primorja i priključenje Sloveniji 1943 (21 dok.), 4. Priključenje Demokratskoj Federativnoj Jugoslaviji 1943 (3 dok.) i 5. Govori o Istri na zasjedanju ZAVNOH-a u Plaškom i Topuskom (6 dokumenata).

Posebno mjesto zauzela su 32 izvoda iz raznih novina o događajima u Istri i 27 dokumenata koji se odnose na obranu Istre u razdoblju od 1943—45, te materijali koji se odnose na međunarodnu potvrdu priključenja Istre i Slovenskog Primorja Jugoslaviji, sve do rješenja tzv. Tršćanskog pitanja u mjesecu listopadu 1954.

Od str. 334—377 uvrštene su biografije i fotografije učesnika na zasjedanju Pokrajinskog NOO-a za Istru u Pazinu 25. i 26. IX 1943, rad grupe autora. Zatim slijedi 12 zapisa o NOP-u i NOB-i u Istri iz pera učesnika zbivanja. J. R a k o v a c, Sjećanja na septembar 1943, opisuje razoružanje karabinjerskih stanica. (Na početku teksta potkrala se, zacijelo štamparska, griješka; riječ nije o Gorici nego Gologorici, selu kraj Pazina.) V. Š i r o l a - P a j o, Pred godinu dana, piše o prvim utiscima prilikom dolaska u oslobođenu Istru i akcijama II brigade Operativnog štaba za Istru, čijim je komandantom postao. Niko K a t u n a r, Zateklo nas je na sastanku, opisuje prvu vijest o kapitulaciji Italije i zanos koji je ona među stanovništvom pobudila. Ljubo D r n d i ć, Razdoblje prve istarske slobode i pazinski 25. rujan 1943,

opisuje, s dosta patosa, događaje koji su se tada odvijali naglom brzinom, a donekle ih je i pokušao i analizirati. Ivan Motika, U redovima NOP-a u Istri 1942—1943, prikazuje svoj dolazak u Istru preko Kastva i Krasa i svoj rad u okolici Zminja i Savičente, navodeći i imena političkih radnika. Govori o predaji talijanskog garnizona u Pazinu, osnivanju Štaba Istarsko-slovenskog partizanskog odreda i drugim događajima do njemačke oktobarske ofenzive, Božo Kalčić, Narod Poreštine u NOB-i, opisuje bujanje NOP-a na Poreštini, gdje je bio zadužen kao politički radnik, ustanak u tom kraju, prvi sukob s njemačkom vojskom na raskršću Tičan, oslobođenje Poreča itd. Milka Milenić, Moj dolazak u Istru i rad sa ženama, piše o odazivu žena Istre u NOP, o tečajevima, formiranju odbora, raspoloženju u ustanku i za vrijeme njemačke ofenzive. Ivan (Nini) Ferenčić-Valentinov, U oslobođenom Pazinu u rujnu 1943, izvješćuje o nekim svojim dužnostima i akcijama tih dana. Dušan Diminić, Moj put do pazinskog zasjedanja, vrlo interesantno opisuje svoj rad u počecima NOP-a, prve pokušaje povezivanja Istre s NOP-om, zadatke istarskog NOP-a u danima ustanka, napose o odnosu istarskih Talijana prema ustanku i o pazinskom zasjedanju. Pavle Gregorić, Uloga ZAVNOH-a u oslobodilačkoj borbi Istre, govori o dojmovima koje je pobudila vijest o ustanku te o drugim događajima u Istri rujna 1943. Šime Balen, Iz slavnih jesenskih dana četrdeset i treće, piše o odjecima kapitulacije Italije u Gornjoj Hrvatskoj, odluci ZAVNOH-a o priključenju Istre, Rijeke, Zadra i ostalih okupiranih krajeva Hrvatskoj i sankcioniranju te odluke od strane ZAVNOH-a i AVNOJ-a. Jakov Blažević, Na zasjedanju Istarskog sabora u Pazinu 25. IX 1943, govori o značenju političkog rada u Istri do ustanka i o Pazinskom zasjedanju, kojem je prisustvovao kao izaslanik CK KPH i ZAVNOH-a.

Slijede Kronologija važnijih događaja i ostala pomoćna kazala i napomene, a na kraju više faksimila različitih dokumenata.

U cjelini je ta publikacija dosta razvučena; očigledno je rađena na brzinu i vezana za određeni rok. Uza sve to je ona ipak veoma koristan prilog proslavi velikog jubileja i povijesti Istre.

Mario Mikolić

MILADA PAULOVÁ, TAJNÝ VÝBOR (MAFFIE) A SPOLUPRÁCE
S JIHOSLOVANY V LETECH 1916—1918, Praha 1968, 626.

Dvije godine pred svoju smrt češka povjesničarka Milada Paulová (umrla 17. I 1970) završila je svoj plodan životni opus knjigom »Tajni odbor (mafija) i njezova suradnja s Jugoslavenima u godinama 1916—1918«. Autorica, dobro u nas poznata po svom već klasičnom djelu »Jugoslavenski odbor« (Zagreb 1925), napominje u predgovoru knjige da je glavna pozornost povijesne literature bila posvećena »zagrađničkoj akciji« za oslobođenje od Austro-Ugarske, ali da je do oslobođenja kako Čeha tako i Južnih Slavena došlo prvenstveno voljom i odlučnošću naroda »na rodnoj grudī« i da bi bez toga svaka akcija emigracije, ma koliko ona bila vješto vođena, ostala mrtvim slovom. Zbog toga ona u svojoj knjizi obrađuje upravo tu »unutrašnju akciju«.

Knjiga Paulove dokumentira i analizira najiscrpnije češku politiku i djelatnost češkoga tajnog odbora »mafija« koji je bio u uskoj i neprekidnoj vezi sa vodstvom češke emigracije i svojim utjecajem na češke stranke pomogao da se uspostavi jedinstvo češke akcije u domovini i u zemljama Antante. Uz češku politiku u knjizi je obrađena i jugoslavenska politika, s posebnim obzirom na utjecaj koji su na nju vršile češka i jugoslavenska »mafija«, i prikazana suradnja između Čeha i Jugoslavena u borbi protiv Austro-Ugarske. Prema tome, osvjetljavaju se neki faktori i aspekti borbe za oslobođenje koji su bili manje istraženi i manje poznati, tako da

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

Redakcioni odbor:

IVAN KAMPUŠ
OLEG MANDIĆ
BERNARD STULLI
JAROSLAV ŠIDAK

Glavni i odgovorni urednik:

JAROSLAV ŠIDAK

Izdaje
Povijesno društvo Hrvatske
Zagreb